

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

Ondrejská poštová stanica

Svätý Ondrej nad Hronom, dnes súčasť Brusna, bola v minulosti samostatná obec, ktorá patrila k najvýznamnejším v celom okolí vtedajších správnych celkov. Začás tu dokonca bolo zriadené sídlo miestneho slúžňovského okresu. Obec to bola nielen významná, ale aj veľká a navyše strategicky umiestnená medzi Banskou Bystricou a Breznom. Všetky tieto dôvody viedli k tomu, že v čase rozmachu poštových služieb a najmä poštovej dostavníkovej dopravy bol Svätý Ondrej nad Hronom najvhodnejším miestom pre zriadenie poštovej stanice. Vtedajšie poštové predpisy určovali, že poštové stanice medzi sebou nemohli mať väčšie vzdialenosti, ako 3 nemecké poštové míle, čo približne dnes predstavuje 21 km. Medzi Banskou Bystricou a Breznom tak ani nebolo veľmi kde inde poštovú stanicu zriadiť.

Prizka Klauzová v portréte z knihy dedičných poštarov z roku 1896. Pri jej mene je uvedené, že ide o zástupkyňu poštmajstra a, žiaľ, nie sú uvedené žiadne ďalšie osobné údaje.

Z regionálneho historického hľadiska je potrebné ešte povedať, že poštová stanica vo Svätom Ondreji nad Hronom je tretia najstaršia v súčasnom banskobystrickom okrese, po staniách v Banskej Bystrici a Motyčkách, ktorá bola neskôr presťahovaná do Starých Hôr. Hlavná poštová linka (poštový kurz) vtedy viedla z Banskej Bystrice cez sedlo Veľký Sturec smerom na Ružomberok. Poštový kurz na Brezno bol menej dôležitý, a preto vznikol až neskôr, no i tak bolo to ešte v čase, keď poštové stanice boli dedičnými úradmi, na ktorý sa musel získať tzv. poštový regál – dedičné právo zriaďovať a viesť poštovú stanicu. Poštová stanica údajne vznikla dňa 13. marca 1843 a používala domícil Szt. András, respektíve Sz Andras. Dátum vzniku stanice sa nepodarilo overiť a tak nemusí ísť o presný údaj. To pri poštových staniách nie je ojedinelý prípad. Tu, kde končia aspoň nejaké informácie, sa začíname ponárať do tajomstiev a záhad – zabudnutých informácií minulosti. O tejto poštovej stanici veľa toho nevieme. Nepoznáme jej obsadenie, nevieme, kto ju vlastnil, dokonca nevieme, ani v ktorej budove respektíve, na ktorom mieste v súčasnom Brusne bola zriadená. Výborná pôda pre vedecké pátranie alebo konšpirácie.

Pokračovanie na strane 12

Verejné kúpele v Banskej Bystrici

V minulosti, keď ešte kúpeľne v domoch neboli samozrejmosťou ako dnes, mnohí obyvatelia mesta to s hygienickou očistou nemali ľahké, a odkázaní boli len na verejné kúpele.

Najstaršie verejné kúpele v Banskej Bystrici (Neusohl), ktoré existovali už v 14. storočí, sa nachádzali na vtedajšom Hlavnom námestí (Ringu), a to v dvornom trakte tzv. Dolného domu (Unterhaus) alebo aj kráľovského domu (Domus regia), ktorý sa neskôr stal Komorským domom (Kammerhof). Majitelia tohto domu (Karlovcí, Štefan Jung, Ján Ernst) disponovali aj právom prevádzkovať mestské verejné kúpele. Tieto kúpele jestvovali asi od roku 1392 do dňa 10. apríla 1500, keď padli za obeť veľkému požiaru, ktorý zničil prakticky celé mesto. V záujme obnovenia kúpeľov bol oslovený aj ich majiteľ, Zigmund Ernst (syn predchádzajúceho majiteľa, Jána Ernsta st.), ktorý bol vtedy biskupom v Pátkostolí (Pécs). Ten odstúpil mestu právo zriaďovať verejné kúpele na mieste, ktoré uzná za vhodné.

Pôvodná budova Parných a vaňových kúpeľov pod Urpinom

Na stavbu nových verejných kúpeľov vybrali voľný pozemok, majiteľom ktorého bol istý Durko (auf des Diurko hofstett), nachádzajúci sa na rohu dnešnej Lazovnej a Krížnej ulice (dnes Lazovná č. 7, staré číslovanie 372). Stavbu financoval zo svojich prostriedkov popredný mešťan a štedrý mecén Michal Königsberger. Radní mesta ustanovili, že lazobník (bader) zaplatí mestu ročný cenú 12 florénov, z čoho sa bude hradiť údržba kúpeľov, a okrem toho bude povinný raz za štvrtrok pripraviť chudobným zo špitála sv. Alžbety bezplatný kúpeľ. Stavbu dokončili asi koncom roka 1505, čoho sa však Michal Königsberger už nedožil, ale v testamente odkázal 50 florénov pre chod kúpeľov a pre chudobných v kúpeľoch príspevok (Seelbad) na kúpu piva a chleba.

Počas vyše 250-ročnej existencie mestských verejných kúpeľov sa v nich vystriedalo mnoho prevádzkovateľov – lazobníkov (ba-

Pokračovanie na strane 5

Novinové stánky s našim časopisom

Časopis Bystrický Permon vďaka distribútorovi TOPPRES môžete stále nájsť v jeho novinových stánkoch a predajniach na týchto adresách:

Radvaň – Sládkovičova 7
Fončorda – Kyjevské námestie 7
Podlavice – Jasenova 2781/1
Sásová – Fatranská 6385
Európa – Na Troškách 69
Sídliško – Námestie Slobody 1
Slovenská Ľupča – Námestie SNP 455/54

Pýtajte si náš časopis u predajcu. Je zadarmo, ale je potrebné si u predajcu nahlásiť odber.

(R. R. S.)

Do vašej knižnice

V roku 2025 vydalo Švajčiarsko – slovenské združenie cestovného ruchu v Banskej Bystrici zaujímavú a objemnú publikáciu Petra Patúša, venovanú tradičnej ľudovej kultúre Horehronia, ktoré patrí medzi najzaujímavejšie regióny Slovenska.

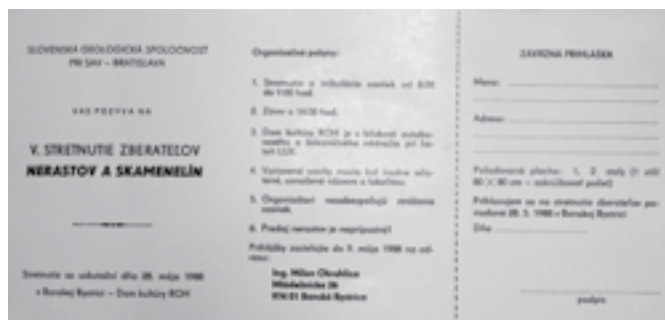
V publikácii sú uvedené významné lokality tradičnej ľudovej kultúry na Horehroní (Bacúch, Beňuš, Bravčovo, Čierny Balog, Hĺpa, Pohorelá, Polomka, Šumiac, Telgárt a Závadka nad Hronom), kalendárne sviatky a obyčaje podľa jednotlivých ročných období, sviatky a obyčaje životného cyklu, materiálna, agrárna, výtvarná a umelecká kultúra Horehronia i osobnosti, ktoré sa nejakým spôsobom dotkli Horehronia (Jozef Dekret Matejovie, Jozef Kemko, Ján Weiss, Gustáv Kazimír Zechenter Laskomerský, Karol Plicka a Svetozár Stračina). Banskobystričanov potešia najmä údaje o tradičnom Radvanskom jarmoku, ktorý je od roku 2011 zapísaný do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO na Slovensku. Táto publikácia by nemala chýbať najmä v knižniciach inštitúcií podporujúcich tradičnú ľudovú kultúru na Horehroní.

Publikáciu je možné objednať poštou, alebo e-mailom na adrese: Švajčiarsko – slovenské združenie cestovného ruchu, Nám. E. Štúra 10, 974 05 Banská Bystrica, prípadne e-mailom peter.patus1@gmail.com. Cena publikácie je 26 € za 1 kus.

Július Burkovský

Klub zberateľov minerálov a hornín

Banská Bystrica má bohatú banskú históriu, a tá je spojená s prírodným bohatstvom, ktoré sa v okolí mesta nachádzalo. Sekundárnym javom ťažby rúd boli rôzne minerály, ktoré sa nachádzali či už v baniach, alebo na haldách. Minerály už odpradáva vzbudzovali pozornosť ľudí, najmä ak išlo o drahé kamene. Ich krása, čistota a iné vlastnosti predstavovali niečo, čo sa akoby na prvý pohľad vymykalo z bežnej prírody. Ľudia tieto krásne kamene začali využívať rôznym spôsobom. Neskôr však začali pútať aj vedcov, a to pre svoje fyzikálne a chemické vlastnosti. Prvým, kto sa systematicky venoval mineralógii a položil jej základy, bol Agricola. Hoci v Banskej Bystrici alebo jej okolí nikdy nebol, minerály z nášho prostredia dobre poznal. Agricola položil základy nielen novej vede – mineralógii, ale aj zberateľstvu minerálov. A v Banskej Bystrici toto zberateľstvo padlo na úrodnú pôdu. Stačí spomenúť takých veľikánov, ktorí zbierali aj minerály, ako Zipser alebo Bothár. Postupne, ako sa menila sociálna štruktúra obyvateľstva, sa zberateľstvo (nielen minerálov) stále viac rozširovalo. Niet sa čomu čudovať, že aj zberatelia minerálov, vo vzore iných odvetví zberateľstva, cítili potrebu združovať sa a chceli si založiť vlastný klub.

Pozvánka a prihláška na stretnutie zberateľov minerálov v roku 1988

III. open-air stretnutie zberateľov minerálov, 2024

Pri založení prvej výmennej burzy minerálov stál Ing. Milan Okruhlica. Prvé stretnutie zberateľov minerálov sa uskutočnilo v roku 1983, v priestoroch Smrečiny, n. p., v tzv. „Červenom kútku“. Zorganizoval ho spoločne s Ing. Ivanom Herčkom z Banskej Štiavnice. V čase totality zorganizovanie takéhoto stretnutia nebolo jednoduché. Nebolo možné urobiť predajné podujatie, a preto aj stretnutie zberateľov minerálov a skamenelín bolo nepredajným stretnutím, akceptovala sa jedine výmena. Realita však bola iná a na burze sa zvyčajne aj nenápadne obchodovalo. Stretnutie oficiálne zastrešovala Slovenská geologická spoločnosť pri SAV v Bratislave.

Podujatie sa rýchlo stalo veľmi populárnym, a po niekoľkých ročníkoch sa jeho organizovanie zo Smrečiny n. p. presunulo do Domu kultúry na Námestí slobody. Najdlhšie toto podujatie hostila Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici. To už však bolo

Spoznali sme tvár ďalšieho banskobystričského richtára

Portrét: Alexander Ráner
Zdroj: Stredoslovenské múzeum

V rámci dlhodobého výskumu, spojeného s prezentáciou na výstave „Banská Bystrica 770 rokov mestom“ (Thurzov dom 15. máj – 28. september 2025), sa podarilo historikom Filipovi Glocovi a Petrovi Račkovi stotožniť na obraze významnú osobnosť mestského politického života. Ide o jediný zachovaný, doteraz neidentifikovaný portrét Alexandra Ránera. Objednávateľom diela bolo mesto, autorom obrazu je staviteľ *Adolf Holesch* (1835 – 1908), ktorý portrétoval pre potreby mesta aj richtára Kazimíra Wachtlera.

V starobystrickej rodine Ráner sa Jakubovi a Rozálii narodil, dňa 2. februára 1820, syn *Alexander* (Sándor). V rímskokatolíckej viere bola vychovávaná už staršia sestra *Ludmila Karolína* (*1809). Svoje detstvo aj mladosť prežil Alexander v rodnom meste, kde sa oženil s Annou, rod. Finka, s ktorou mal syna *Emila Andreja*, narodeného dňa 17. septembra 1852. V tom čase bývala rodina v dome č. 21 na námestí. Ráner sa oženil druhý raz dňa 28. júna 1854 a ako 34-ročný si vzal za manželku 18-ročnú Cecíliu, rod. Puschmann. Ešte predtým si v roku 1852 kúpil na námestí dom č. 10. V druhom manželstve prišlo na svet päť detí. Alexander Ráner zomrel dňa 22. septembra 1880 vo svojom dome na následky dlhotrvajúcej choroby.

Alexander Ráner sa v roku 1848 stal ako 28-ročný členom mestskej rady, kde pôsobil do roku 1850. Ako 52-ročný bol v roku 1872 prvýkrát zvolený do funkcie richtára mesta, kedy vystriedal Kazimíra Wachtlera. Vo funkcii zotrval plných 9 rokov, až do svojej predčasnej smrti (1880). V roku 1857 figuroval Alexander Ráner medzi 153 členmi prominentného *Pánskeho meštianskeho zábavného spolku*, kde boli dôstojníci kráľovských kasární v Radvanskej ulici, meštania, Kazimír Wachtler, ale aj zlatnícki majstri Samuel Libay, František Rosenberger a Alojz Herritz.

Ráner bol horlivým podporovateľom kultúrneho aj divadelného života, šíril dobré meno mesta aj v iných regiónoch. Svoje služby mu, v liste z dňa 9. novembra 1874, ponúkol aj riaditeľ známej divadelnej spoločnosti z maďarského Miškovca, *Jakab Mannsberger* (od roku 1883 Károly Mosonyi). O účinkovaní putovnej divadelnej spoločnosti síce nemáme relevantné informácie, ale vznik spolku, ktorý mal viac ako 100 členov na podporu miestneho herectva *Besztercebánya M. Színészet Pártoló Egyes.*, kde bol Ráner *čestným predsedom* od dňa 7. decembra 1879, môže byť reakciou na predchádzajúcu ponuku. Tento spolok bol v meste činný do roku 1886.

Alexander Ráner bol za svoje zásluhy ocenený dvoma vysokými vyznamenaniami, zachytenými aj na jedinom zachovanom portréte. *Rytiersky kríž Rádu Františka Jozefa* (*kaiserlich österreichischer Franz Joseph-Orden*) bol rakúsky (po roku 1867 rakúsko-uhorský) všeobecný záslužný rád, ktorý dňa 2. decembra roku 1849 založil cisár František Jozef I. a zanikol rozpadom Rakúsko-Uhorska (1918). Toto ocenenie mu slávnostne odovzdal na radnici barón Anton Radvanský dňa 30. októbra 1876. Druhým vyznamenaním bol *Zlatý záslužný kríž s korunou* (*Verdienstkreuz*). Rakúske (neskôr rakúsko-uhorské vyznamenanie) zriadil cisár František Jozef I. rozhodnutím zo dňa 16. februára (resp. 1. apríla) 1850. Oceňované ním boli všeobecné zásluhy pre panovníka a monarchiu, rovnako ako dlhoročná služba či zvláštne zásluhy o obecné dobro. Alexander Ráner finančne podporoval aj „núdzne rodiny, vdovy a siroty, mobilisovaných alebo na bojišti padnutých vojakov“.

Filip Glocko, Stredoslovenské múzeum

Pramene a literatúra

Svornosť – regionálne noviny, IV. ročník, Banská Bystrica, 8. december 1876, číslo 97.

Klub zberateľov minerálov a hornín

v období Slovenskej republiky a kritériá na organizovanie takýchto podujatí neboli až tak prísne. Okrem samotného podujatia, v tomto období existoval aj Banskobystrický klub zberateľov minerálov. Na organizácii podujatia sa podieľali aj ďalší ľudia, za všetkých spomeňme aspoň Dr. Juraja Galvána. Avšak organizačné povinnosti, množstvo práce, ktorú bolo potrebné vykonať, aby mohlo každoročné stretnutie pokračovať, postupne odradilo organizátorov od ďalšieho usporiadania búrz. Štátna vedecká knižnica podľa Milana Okruhlicu hostila približne 15 zberateľských stretnutí, čím môže odhadnúť, že ich celkový počet bol do 25.

Okrem uvedeného dôvodu, bola príčinou ukončenia usporiadania búrz aj spoločenská zmena medzi zberateľmi. Tým, že sa otvorili nové možnosti, časť zberateľov prestala zbierať minerály vnímať ako koníček a začala ho brať ako možnosť na zarobenie. *Všetky staré haldy, kde sa dali nájsť nejaké minerály, tak systematicky, často s technikou, prekopávali a drancovali. Konkrétne halda Reinier*

v Lubietovej, ktorú partia celú prekopala do hlĺky viac než 2 metre a odniesla z nej všetko, čo stálo aspoň trochu za niečo. A toto sa dialo po celom Slovensku. Títo ľudia tak ostatným odopreli zážitok z hľadania.

Mineralogické burzy v Banskej Bystrici však nezanišli. Po čase sa obnovila burza na komerčných princípoch v OC Európa, kde funguje každoročne na jeseň pod názvom Zipserove dni. Na burzu chodia najmä predajcovia minerálov, šperkári a šarlatáni s tzv. liečivými kameňmi. Na pôvodné stretnutia zberateľov minerálov naviazať Dr. Martin Patús, ktorý t. r. (2025) organizuje 4. ročník Open Air predajnej výstavy minerálov. I keď ani tu komercia nechýba, predsa len, táto burza je orientovaná viac pro-zberateľsky a humanitne, keďže na každej burze je konaná aj charitatívna tombola. Dúfajme, že organizátorom sila a ochota organizovať takéto podujatie neubudne a burzy budú pokračovať aj v budúcich rokoch.

Richard R. Senček

90-ročný Rotary Club Banská Bystrica

Dňa 12. júna 2025 si členovia Rotary klubu (RC) Banská Bystrica na slávnostnom stretnutí pripomenuli, že ich klub o štyri dni oslávi 90 rokov od inaugurácie prvého Rotary klubu v Banskej Bystrici (16. 6. 1935). Charta Rotary International (RI) bola klubu udelená 28. 9. 1935, ako 43. RC v rámci prvej ČSR a 6. RC na Slovensku (vrátane RC Užhorod).

Po rotariánskej hymne privítal temer stovku prítomných prezident RC Banská Bystrica, Matúš Olha. Osobitne privítal guvernéra Dištriktu 2240 (ČR + SR) Josefa Meleckého s manželkou, päť past-guvernérov zo Slovenska, zástupcov Rotary klubov zo Zvolena, Bratislavy, Košíc, Nových Zámkov, Rožňavy, Martina, Nitry, Žiliny, Banskej Bystrice Classic, Rotaractu BB a členov domáceho klubu s partnermi a priateľmi. S ľútosťou konštatoval, že stretnutie sa nekonalo v historickom Národnom dome (pôvodnom sídle klubu), ktorý je mimo prevádzky, ale nové R2N Business Centrum bolo jeho modernou a dôstojnou náhradou.

Účastníci inaugurácie klubu Rotary Banská Bystrica dňa 16. júna 1935

V hlavnom príhovore prvý prezident obnoveného RC BB a bývalý guvernéra dištriktu, Ivan Belan, zostavil prierez históriou nielen prvého RC BB, ale celého vývoja Rotary od jeho založenia v roku 1905. Predstavil aj niekoľko vzácných zachovaných dokumentov z administratívy pôvodného banskobystrického Rotary klubu.

Pôvodný RC BB mal 26 členov. Na inaugurácii, za prítomnosti guvernéra Dištriktu 66 (ČSR) Josefa Zabu (RC Praha), sa zúčastnili hostia z Rotary klubov Bratislava, Praha, Košice, Poprad, Turčiansky Sv. Martin a 22 klubov poslalo pozdravné telegramy. Prvým predsedom klubu bol JUDr. Miloš Ulehla, okresný náčelník. Druhým v poradí bol Viliam Paulíny, hlavný riaditeľ Národnej banky, úč. sp. Tretím a posledným predvojnovým predsedom bol JUDr. Ján Ostrica, prezident krajského súdu. Hlavnými témami, v ktorých sa členovia klubu snažili angažovať, boli: 1) v miestnych záujmoch zjednávať dorozumenie a bdiť nad účelovosťou verejného podnikania, 2) obzvlášť venovať pozornosť cudzineckému ruchu (blížkosť Nízkych Tatier) a propagovať stredoslovenské kúpele (najmä Sliac), 3) zaoberať sa otázkami drevárskeho priemyslu, obchodu s drevom a zalesňovaním holín, 4) ovčiarstvo, výroba syrov a bryndze, 5) zvýšiť zamestnanosť v priemysle a pripraviť dopravnú infraštruktúru. Rozpadom prvej ČSR a nástupom totalitného klérofašistického režimu na Slovensku bol však RC BB, ako aj všetky demokraticky vedené spolky a kluby, zakázaný a pôvodný RC BB bol v auguste 1939 vymazaný z úradnej evidencie.

Po skončení 2. svetovej vojny, v krátkej druhej vlne zakladania a obnovovania Rotary klubov v ČSR, sa RC BB nestačil obnoviť. Po februári 1948 bol totiž nastolený nový totalitný režim, tentokrát komunistický, a všetky demokraticky riadené organizácie boli opäť zakázané a rozpustené. Až po roku 1989 prišla tretia (a dúfam, že trvalá) vlna šírenia Rotary a zakladania Rotary klubov v ČSFR. Prešlo celých 52 rokov, keď ma maestro Peter Michalica, člen už znovuzaloženého RC Bratislava, v roku 1990, oslovil a inšpiroval obnoviť RC z rokov 1935 – 1938 v Banskej Bystrici. Nechcel som sklamať dôveru priateľa a dňa 16.03.1992

Pri príležitosti storočnice Rotary vlajky slovenských RC v roku 2005 na vrchole Gerlachu

sa v Národnom dome opäť uskutočnila zakladajúca schôdza obnoveného RC BB, ktorý začal pôsobiť ako druhý klub na Slovensku a 11. v rámci ČSFR. Sociálnym projektom obnoveného RC bolo založenie Nadácie Zdravé mesto, ktorá sa po dvoch rokoch pretransformovala na Komunitnú nadáciu Zdravé mesto BB a dnes je, s viac ako 1 100 realizovanými projektmi, jednou z najúspešnejších komunitných nadácií nielen na Slovensku, ale je aj vzorom pre mnohé nadácie v Európe a v Afrike.

Po príhovore nasledovalo hudobné vystúpenie, ktoré ako čestný člen RC BB, venoval prof. Peter Michalica nášmu klubu ako príspevok k oslave 33. výročia úspešného znovuzaloženia. V rámci svojho vystúpenia, v klavírnom sprievode Mgr. art. Viery Bartošovej, ArtD., predstavil talentovaného 14-ročného huslistu Egona Hollého, s ktorým spoločne účinkovali, a ktorý je vnukom zakladajúceho člena RC BB.

Guvernéra dištriktu, Josef Melecký, dostal potom priestor na udelenie ocenení a vyznamenaní členom RC Banská Bystrica a RC Zvolen. 10 rotariánov získalo ocenenie z ústredia RI Avenues of Service – či už za službu klubu, komunite, mládeži, alebo za medzinárodnú službu. PHF bol udelený päťkrát (z toho 1x jeden zafr a 1x päť zafrív). RC Zvolen obdržal Cenu Viktora Príkazského. Vysoké dištriktové ocenenie – Cena Tomáša J. Batu II. stupňa bolo udelené dvom rotariánom: Petrovi Michalícovi, PP, – iniciátorovi obnovy RC BB a Ivanovi Belanovi, charter-presidentovi RC BB.

So šarmom a profesionalitou celý večer moderovala členka RC BB Monika Pastuchová a ohlásila ďalší bod programu – výmenu prezidentských insígnií. Dosluhujúci prezident Matúš Olha ovenčil krk prezidentskou reťazou nastupujúcej prezidentke, Beate Očenášovej.

Po slávnostnej večeri prišlo ďalšie veľké dejstvo. Podpisom zakladajúcej listiny členovia RC BB, Pavel Fiľo, PP, Igor Patrás, PP a Ján Rapčan, PP s podporou prezidenta RC BB a s uznaním DG Josefa Meleckého, založili nové záujmové združenie rotariánov nášho dištriktu – Rotary Fellowship Včelárstvo/Včelárství D-2240 (RFV). Ide o neformálne zoskupenie, iniciované RC Banská Bystrica, založené na rotariánskom priateľstve, vzájomnej úcte a ochote pomáhať si navzájom, ako aj iným včelárom a záujemcom o včelárstvo. Súčasťou aktivít bude aj propagácia včelárstva, ako zmysluplnej činnosti v prospech komunity.

Sladkú bodku večera, narodeninovú osemkilogramovú tortu, už nestihli všetci hostia ochutnať, lebo sa v družnej priateľskej debáte a v malých skupinkách lúčili so stretnutím, ktoré nebolo len o spomínaní, ale aj o budúcnosti Rotary nielen v Banskej Bystrici, ale aj v Dištrikte 2240.

Ivan Belan, PDG
Foto: P. Hladký

Verejné kúpele v Banskej Bystrici

Pokračovanie zo strany 1

der), ktorí boli súčasne aj ráhhojičmi (balbierer). Počas stavovského povstania Štefana Bočkaia, v polovici apríla 1605, budova kúpeľov vyhořela, ale mesto sa pomerne rýchlo postaralo o rekonštrukciu, takže v roku 1607 už kúpele zas plnili svoju funkciu. Po uplynutí približne 100 rokov od poslednej väčšej opravy a prestavby kúpeľov, bol kúpeľný dom opäť vo veľmi zlom stave. Komisia, ktorá situáciu preskúmala, vyčíslila, že na rekonštrukciu bude potrebné vynaložiť až 600 zlatých, čo sa mestským orgánom zdalo príliš veľa, a preto sa rozhodli budovu predať. Od roku 1710 sa tak majiteľmi kúpeľného domu stali súkromníci. Verejné kúpele v Lazovnej ulici s najväčšou pravdepodobnosťou zanikli po najničivejšom požiari v histórii mesta, dňa 3. augusta 1761, ktorému podľahla aj kúpeľná budova. Tieto kúpele potom už neobnovili. Podľa kúpeľov nesie meno aj súčasná Lazovná ulica (v minulosti Fűrđő utca, Kúpeľná, ale aj Badergasse).

Pozdrav z Banskobystrických kúpeľov na Štiavnickách

Prvé zmienky o kúpeľoch na Štiavnickách pochádzajú zo začiatku 18. storočia, keď miestni ráhhojiči dostali podľa cechovej listiny Karola III. právo zriadiť dvoje kúpeľov s „kyslou vodou“. Z týchto sa neskôr stali známymi najmä Bargárove kúpele na Štiavnickách, s reštauračnými a hotelovými službami. Išlo o vaňové kúpele s teplou minerálnou vodou. Zanikli, spolu s monarchiou, v roku 1918. Jurkovičov „Sprievodca po Banskej Bystrici a okolí“ (Beszterczebánya és vidékének kalauza) uvádza, okrem predošlého, aj parný kúpeľ v Hámri na ulici Jána Thurzu (Thurzó János utczán).

V roku 1905 postavila „Banskobystrická kúpeľná účastinárska spoločnosť“ pod Úrpínom, za vtedajším hlavným korytom Hrona, na Nádejovskom ostrove či polostrove, parné a vaňové kúpele. Budova kúpeľov mala dve secesné vežičky a zelenú strechu s vloženými bielymi ornamentmi. Vchod do kúpeľov, nad ktorým bol nápis „Parný kúpeľ – vodoliečebné zariadenie“ (Gözfürdő – vízgyógy intézet), bol zo strany Malej železničnej stanice (Szent János álomás). Pred budovou bol malý parčík. V pôvodnej kúpeľnej budove vznikli neskôr dve kinosály. Veľké kino (po 2. svetovej vojne s názvom Kino Praha) vzniklo na pôvodnom krytom bazéne kúpeľov a malé kino (najprv Bio pod Úrpínom a po 2. svetovej vojne Kino Partizán) so samostatnými vstupmi. Kúpele boli presunuté do zadnej časti budovy, so vstupom z vestibulu Kina Praha. V novo upravených priestoroch kúpeľov bol k dispozícii menší bazén so studenou vodou a väčší bazén s vlažnou vodou, ktorý bol obložený mramorom a umožňoval aj sedenie. Parný kúpeľ bol v osobitnej kabíne. Pre mužov a ženy boli stanovené osobitné dni vstupu do kúpeľov. Vstup bol možný buď vo vlastných plavkách, alebo s pridelenou bedrovou zásterkou, ktorá bola páskom uviazaná za chrbtom. Pri úpravách koryta Hrona, v súvislosti s jeho reguláciou v roku 1958, zbúrali časť budovy Parných a vaňových kúpeľov s Kinom Praha a v roku 1962 aj druhú časť budovy s bývalým Kinom Partizán.

V súčasnosti umožňuje krytá Mestská plaváreň na Štiavnickách aj pobyt v saune, čo je vlastne modernou náhradou niekdajšieho parného kúpeľa.

Július Burkovský

Zrekvirované zvony a ich náhrada

Vojna nikdy nepriniesla nič dobrého, najmä obyčajní ľudia zvyčajne trpeli najviac. Ale vojna si nevyberala. Inak to nebolo ani počas I. svetovej vojny. Hoci bola Banská Bystrica ďaleko od frontových bojísk, ani ju vojnová zloba neobchádzala. Čím dlhšie vojna trvala, tým horšie sa žilo obyvateľom, ale chradol aj štát. Vedenie vojny si vyžadovalo enormné množstvá financií, potravín a materiálu, najmä kovu. Ten však v Rakúsko-Uhorskej monarchii začal postupne dochádzať. Štát hľadal potrebný kov všade, kde mohol. Situácia bola tak zlá, že na rad prišli aj zbierky v múzeách. Múzeá museli kovové predmety posielat komisiu do Budapešti, ktorá rozhodla, čo sa má ponechať a čo roztaviť. Nie je asi ani potrebné pripomínať, že múzeá tak prišli o množstvo zbierok nevyčísliteľnej hodnoty, a to nielen preto, že boli roztavené, ale preto, že z tých, ktoré tabbe unikli, sa veľká časť späť nevrátila, často bola nešetrným prevozom poškodená, zničená, odcudzená alebo sa stala majetkom iného múzea. Žiaľ, aj týmto spôsobom prišla naša krajina o početnú časť múzejného a kultúrneho hmotného dedičstva.

Na fotografii z roku 1923 sú vidieť dva konské 6-zápraby, ktoré ťahajú vozy so zvonmi. Zvony boli naložené v nákladnej časti hlavnej železničnej stanice a ťahané boli po ceste popred budovu hlavnej železničnej stanice (ústredná budova na fotografii). Dnes by sa prvý voz na fotografii nachádzal na Partizánskej ulici, približne na križovatke tejto ulice a cesty k starej nemocnici pod Bánošom. Dnes už ani jeden z objektov zachytených na fotografii nestojí.

Pozornosti armády neunikli ani zvony, čo vzbudzovalo vlny odporu medzi obyvateľstvom. Ľudia robili všetko možné, aby o svoje zvony, často starobylé a vzácne, neprišli. Niekedy sa pokúšali vybaviť výnimku, niekedy zvon schovali. Zvyčajne však o zvony prišli. Podobne dopadli aj banskobystrickí evanjelici, ktorí mali vo svojom kostole štyri zvony. Podarilo sa im zachrániť iba jeden, viac než 3-tonový zvon, ale zvyšné tri im armáda zobrala. To sa, samozrejme, nikomu nepáčilo, ale nič sa s tým nedalo robiť. Tri zvony boli navždy stratené.

Po skončení vojny a vzniku I. Československej republiky sa veci začali konsolidovať. Evanjelici si nechali odliať tri nové zvony. Do Banskej Bystrice prišli vlakom a nám sa z tejto udalosti zachovala pekná dobová fotografia, na ktorej je vidieť, ako sú na vozoch prepravované dva z troch zvonov. (Tretí zvon sa, pravdepodobne, do záberu nezmesťil.) Zvony doviezli, osadili a vysvätili v auguste 1923 a my môžeme len dúfať, že už budeme žiť v takej krajine, ktorú nepostihne vojna, a nikto nebude požadovať nič kovové a ani nekovové, na zabíjanie.

Richard R. Senček

Zaujímavosti Banskej Bystrice a okolia očami študentov

Katedry geografie a geológie Fakulty prírodných vied Univerzity Matejka Bela v Banskej Bystrici

Rekonštrukcia Hornej brány

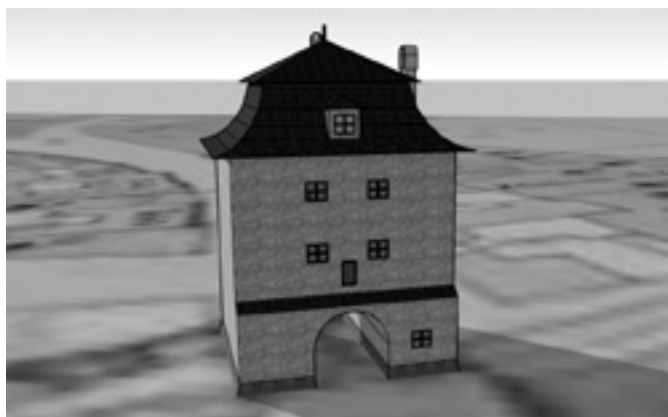
Na cvičeniach z predmetu 3D modelovanie vybraných zložiek geopotenciálu krajiny sa študenti magisterského stupňa štúdia v programe Aplikované geovedy učili modelovať zaniknuté historické objekty pomocou archívnych dokumentov. V programe SketchUp, za použitia historických fotografií, skonštruovali 5 stredovekých vonkajších/vstupných mestských brán – Dolnú, Hronskú, Hornú, Lazovnú a Hornú striebornú bránu, ktoré viedli do mesta a boli súčasťou mestského opevnenia počas stredoveku. Ako podklad pre umiestnenie objektov bol zvolený výrez Banskej Bystrice z katastrálnej mapy z roku 1859.

Horná brána stála za miestom vydlicovitého rozdvojenia Hornej ulice blízko kostola sv. Ducha. Remeselnícke domy v okolí boli spolu s ním zbúrané a na mieste bola neskôr postavená budova Hungárie spolu s malým parčíkom pred ňou.

Mgr. Tomáš Hrdý, Katedra biológie a environmentálnych štúdií/Katedra geografie a geológie, FPV, UMB

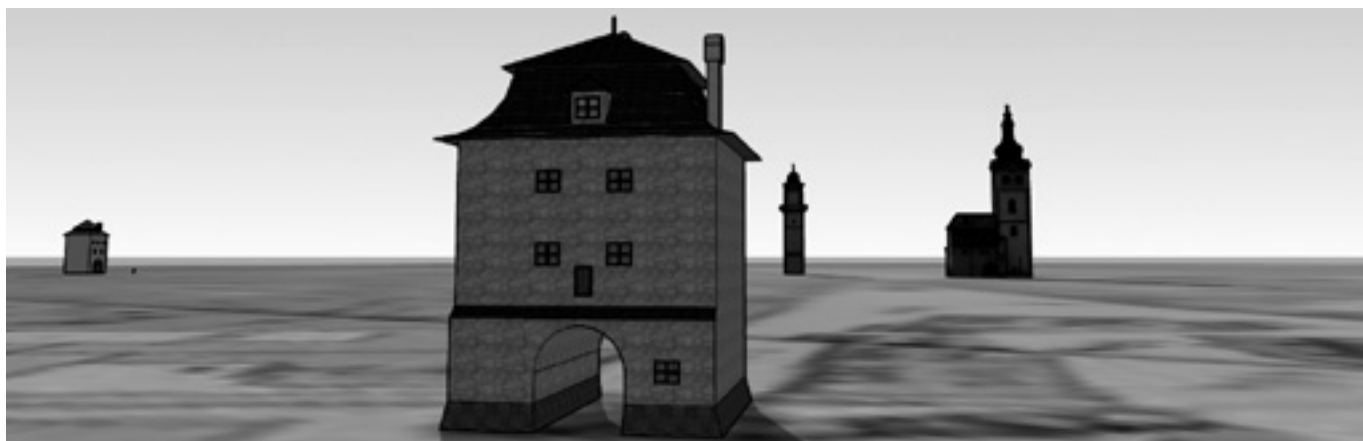
Horná brána pred asanáciou, pohľad z vonkajšej strany mesta. 28. január 1873.

3D rekonštrukcia Hornej brány v Banskej Bystrici, pohľad z vonkajšej strany.

Horná brána, pohľad z vnútornej strany mesta. Andrej Stollmann, olej na plátne 1873/1902.

3D rekonštrukcia Hornej brány, osadená na dobovej mape v kontexte s ostatnými pamiatkami Banskej Bystrice.

Základiny mesta Banská Bystrica

Základina je finančný zdroj, určený na dobročinné, študijné a kultúrne ciele. Dnes by sme povedali „nadačný fond“. Termín „verejná základina“ zahŕňal v minulosti tri druhy fondov: náboženský, študijný a univerzitný. Počiatky náboženských základín datujeme do doby panovania Ferdinanda II. a Ferdinanda III., ktorí nariadili Uhorskej kráľovskej komore poskytovať ročne určité sumy v prospech katolíckych duchovných kvôli zníženiu ich počtov následkom reformácie. Nariadenie bolo v ďalších rokoch upravované pannoníkmi Máriou Teréziou a Jozefom II. Vlastný náboženský fond, zriadený v roku 1782 Jozefom II., spravovali „cassa parochorum“ a „commissio Ecclesiastica“, poskytujúci prostriedky na vydržiavanie nových fár a biskupstiev. Základom študijných základín sa stali majetky rádu jezuitov, rádu, ktorý bol v roku 1773 pápežom Klementom XIV. zrušený. Jeho zabratý majetok bol pridelený katolíckemu školstvu. Základinu univerzitného fondu založil Peter Pázmaň, ostrihomský arcibiskup a kardinál, keď v roku 1635 zriadil Trnavskú univerzitu s teologickou fakultou, a na tento účel zložil kapitál vo výške 100 000 zlatých. Postupne venovali finančné prostriedky aj na zriadenia iných fakúlt ďalší darcovia, vrátane Márie Terézie. Správa Univerzitného fondu bola v roku 1774 zverená Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade. V roku 1781 Jozef II. zlúčil Študijný a Univerzitný fond do jedného a prevzal ho do správy štátnych financií. Po jeho smrti bola ich správa vrátená Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade. Až do polovice 20. storočia, kedy boli tieto fondy zrušené, boli spravované ako verejné základiny.

Banská Bystrica mala tiež niekoľko základín, z úrokov ktorých podporovala študentov, chorých, chudobných, vdovy, alebo vojnové siroty. Mesto nebolo ich vlastníkom, len ich spravovalo¹. Banská Bystrica disponovala nasledujúcimi základinami:

- Základina „Syn Banskej Bystrice“
- Základina Júliusa Cesnáka
- Základina Kazimíra Wachtlera
- Základina Agnesy Okolíčanovej
- Štipendiálna základina Dr. Feju pre žiakov gymnázia
- Štipendiálna základina Dr. Feju pre žiakov meštianskej školy
- Štipendiálna základina Dr. Feju pre žiakov rímsko-katolíckej ľudovej školy
- Základina Dr. Feju pre vdovy a siroty mestských zamestnancov
- Základina Dr. Feju pre vydaté sa majúce dievčatá
- Základina Dr. Feju pre podporovanie rekonvalescentov
- Základina Jozefa Lóuyho pre vojnové siroty
- Základina rímsko-katolíckej cirkvi
- Základina Petra Stránskeho
- Základina Tomáša Benického
- Základina Jána Kmetá
- Základina Martina Rázusa
- Masarykova študijná základina
- Jubilárna základina Ľudevíta Cesznáka

Predstavme si aspoň niektoré banskobystrické základiny:

Študijná základina mesta Banská Bystrica, pomenovaná po prezidentovi republiky, pod názvom „Masarykova študijná základina“ bola založená mestským zastupiteľským zborom mesta dňa 5. marca 1935 pod č. 8/1935, práve pri príležitosti 85. narodenín pána prezidenta. Kapitál, určený na tento cieľ, bol uložený na vkladnú knižku sporiteľne v zmysle výnosu ministerstva čsl. republiky pre Správu Slovenska č. 1540/1925². Jubilejná Študijná základina Tomáša Garrigue Masaryka bola určená pre podporovanie banskobystrických chudobných žiakov filozofickej fakulty. Jej základ tvorilo 30 000 Kč z „Rezervného fondu“, založeného v Obchodnej banke a 20 000 Kč z „Fondu na stavbu obytného domu pre lesného majstra“, založeného v Národnej banke úč. spol. Mestská rada sa uzniesla, že v prípade, že žiadny študent o podporu nepožiadala, budú úroky v tom roku poukázané do základiny, a tým sa jej suma navýši do ďalšieho roku.

Jubilárna základina Ľudevíta Cesznáka slúžila na podporu študentov s trvalým pobytom v Banskej Bystrici, hoci študovali aj mimo svojho rodného mesta. V roku 1938 ňou bol podporený napr. študent Ján Strapec, poslucháč IV. ročníka Vysokej školy architektúry a pozemného staviteľstva v Prahe, prislúšný do Banskej Bystrice za účelom štúdií na slobodnej medzinárodnej škole v Orjansgarden vo Švédsku³.

Štipendiálna základina Dr. Feju pre žiakov a žiačky rímsko-katolíckej elementárnej školy vyplácala schváleným žiadateľom najmenej po 20 Kč na žiakal-čku tak, ako to ustanovuje základná listina. Základina Dr. Feju pre vdovy a siroty mestských zamestnancov podporila v roku 1938 úrokmi rozdelením čiastky 607,75 Kč sedem uchádzačiek⁴. Základina Dr. Feju pre vydaté sa majúce dievčatá poskytovala príspevok v stabilnej hodnote 200 Kč, a preto pri veľkom množstve uchádzačiek bolo vyhovené len niektorým žiadateľkám⁵. Základina Kazimíra Wachtlera slúžila na podporu žiakov, ako katolíckych, tak aj evanjelických škôl⁶.

Aj židovská komunita bývajúca v Banskej Bystrici mala svoje vlastné základiny, napr. Základinu Antónie Neufeldovej, určenej na financovanie chudobných židovských žiakov banskobystrických stredných škôl⁷, Základinu Židovského dobročinného spolku ženského na udržiavanie chudobinca a ľudovej vývarovne⁸ či Základinu Ľudevíta Kovácsa, predsedu spolku Chevra Kadiša⁹. Banskobystrickí Židia neboli uzavretou spoločnosťou. Niektorí významnejší židovskí spoluobčania poskytovali pri rôznych udalostiach osobné finančné podpory pre chudobných aj nežidovského pôvodu, ako napríklad Ľudevít Špáth a Dr. Adolf Schick, ktorí dňa 7. marca 1935, pri príležitosti 85. narodenín prezidenta republiky, Tomáša Garrigue Masaryka, prispeli dobrovoľným darom 1000 Kč (Ľudevít Špáth) a 200 Kč (Dr. Adolf Schick). Z týchto peňazí bolo mestským zastupiteľským zborom navrhnuté hradiť v rámci osláv každej chudobnej rodine prídely 2 litrov mlieka a koláč a chudobnému slobodnému 1 liter mlieka a koláč, s prevedením čoho bolo poverené predsedníctvom¹⁰. Okrem toho sa na ten deň, podľa rozhodnutia zo zasadnutia mestského zastupiteľského zboru určilo, že v mestskej kuchyni bude v deň narodenín vydávaná výživná strava a chudobným a nezamestnaným bude zadarmo poskytnuté vykurovacie drevo.

V polovici 20. storočia boli základiny na území celého štátu zrušené. Obnovené boli v podobe rôznych nadácií a nadačných fondov až po Nežnej revolúcii v roku 1989.

Anna Senčeková

Pramene a literatúra

SEDLÁK, František. *Verejné základiny. Prefektúra VZ distriktu Šala. 1793 – 1851*. Bratislava 1993. Slovenský národný archív.

Výťah zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 17. apríla 1935 č. 309 15052/1936, osobný archív autorky [ďalej: OAA]– dedičstvo po Michalovi Kissimonovi [ďalej: DpMK], kópia.

Výťah zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 6. mája 1938 č. 317 5743/1938, konanej v mestskej radnej sieni, – OAA – DpMK, kópia.

Výťah zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 6. mája 1938 č. 317 5743/1938, konanej v mestskej radnej sieni, – OAA – DpMK, kópia.

Zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 12. mája 1938 č. 370 3317/1938, konanej v mestskej radnej sieni, – OAA – DpMK, kópia.

Zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 17. januára 1938 č. 15 17910/1937-38, konanej v mestskej radnej sieni, – OAA – DpMK, kópia.

Zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 27. januára 1938 č. 16 18091/1937-38, konanej v mestskej radnej sieni, – OAA – DpMK, kópia.

Výťah zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 6. mája 1938 č. 324 3195/1938, konanej v mestskej radnej sieni, – OAA – DpMK, kópia.

Zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 29. marca 1938 č. 206 4195/1938, konanej v mestskej radnej sieni, – OAA – DpMK, kópia.

Zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 1. apríla 1936 č. 227 39/1936, konanej v mestskej radnej sieni, – OAA – DpMK, kópia.

Zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 27. januára 1938 č. 35 17735/1937-1938, konanej v mestskej radnej sieni, – OAA – DpMK, kópia.

Výťah zápisnice zasadnutia pléna MNV v Banskej Bystrici zo dňa 21. decembra 1948 vo veľkej zasadacej sieni mestského domu, kópia, odlaťok okružlej pečiatky MNV Banská Bystrica, signované predsedom a tajomníkom, – OAA – DpMK, kópia.

Výťah zápisnice zo zasadnutia mestského zastupiteľského zboru mesta Banská Bystrica zo dňa 5. marca 1935 č. 7/1935, – OAA – DpMK, kópia.

1938 č. 317 5743/1938, konanej v mestskej radnej sieni, – OAA – DpMK, kópia.

⁴ Zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 27. januára 1938 č. 15 17910/1937-38 konanej v mestskej radnej sieni, – OAA – DpMK, kópia

⁵ Zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 27. januára 1938 č. 16 18091/1937-38, konanej v mestskej radnej sieni, – OAA – DpMK, kópia.

⁶ Výťah zo Zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 6. mája 1938 č. 324 3195/1938, konanej v mestskej radnej sieni, – OAA – DpMK, kópia.

⁷ AŽNO BB, KZ 1935 – 1943, zápis zo dňa 17. októbra 1937, str. 3.

⁸ SELECKÝ, Enrico. Z obdobia perzekúcií židovského obyvateľstva v Banskej Bystrici počas druhej svetovej vojny. In *Bystrický Permon*, ročník XX., č. 3, 2022, s. 6, ISSN 2585-9420.

⁹ AŽNO BB, KZ 1935-1943, zápis výborovej schôdze zo dňa 23. februára 1941, str. 1.

¹⁰ Výťah zápisnice zo zasadnutia mestského zastupiteľského zboru mesta Banská Bystrica zo dňa 5. marca 1935 č. 7/1935, OAA – DpMK, kópia.

¹ Výťah zo zápisnice zasadnutia pléna MNV v Banskej Bystrici zo dňa 21. decembra 1948 vo veľkej zasadacej sieni mestského domu, odlaťok okružlej pečiatky MNV BB, signované predsedom a tajomníkom – osobný archív autorky [ďalej: OAA]– dedičstvo po Michalovi Kissimonovi [ďalej: DpMK], kópia.

² Výťah zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 17. apríla 1935 č. 309 15052/1936, OAA – DpMK, kópia.

³ Výťah zápisnice zo zasadnutia mestskej rady mesta Banská Bystrica zo dňa 6. mája

Dejiny písané kostolom alebo ponický zázrak (1. časť)

Magister Filip, syn Tomáša, získal zem Poniky do trvalého vlastníctva s vyznačenými hranicami územia darom od uhorského kráľa Ladislava IV. Kumánskeho za jeho zásluhy v bojoch proti Kumánom a za pomoc v bojoch proti českému kráľovi Přemyslovi Otakarovi II., ako dokladá donačná listina uhorského kráľa Ladislava IV. z 27. júla 1284. Prvýkrát bola publikovaná, s láskavým dovolením riaditeľky Štátneho archívu v Banskej Bystrici, Lucie Kubíkovej-Dimošovej, v prvej monografii Kostola sv. Františka Serafínskeho v Ponikách, vydanej Stredoslovenským múzeom v roku 2024¹. V roku 1310 (26. augusta) dostali vznešení muži, Peter a Tomáš, synovia menovaného grófa Filipa zo Zvolena (nobiles viri Petrus et Thomas, filii comitis Philippi de Zolio) od ostrihomskeho arcibiskupa Tomáša povolenie postaviť na tomto území kaplnku – „Capellam in honorem beati Johannis Evangelistae“, teda „kaplnku zasvätenú sv. Jánovi Evanjelistovi“, niekoľkokrát zobrazenému na gotických nástenných maľbách v interieri kostola, a vedľa nej zriadiť cintorín, čo v tom roku aj urobili. Zakladacia listina (1310) je prvou písomnou zmienkou o ponickej farnosti a zachovala sa v pergamenovom tranzumpte – odpise Turčianskeho konventu už z roku 1312. Je uložená na fare v Ponikách a prvýkrát bola publikovaná v reprodukovateľnej kvalite tiež až v prvej monografii kostola². Novopostavená kaplnka a ponická farnosť boli vyhaté spod územnej organizácie cirkvi a od začiatku podriadené jedine právomoci ostrihomskeho arcibiskupa. K zmene patrocínia kostola prišlo zrejme v súvislosti s pôsobením františkánov v Slovenskej Lupči³.

Ranogotický rímskokatolícky Kostol sv. Františka Serafínskeho, tradične orientovaný s oltárom na východ a postavený z lomového kamňa, nachádzajúci sa na kopci v juhovýchodnej časti obce, je ukázkovým príkladom stavebnej dispozície stredovekého kostola stredoslovenského banského okruhu, konkrétne kráľovského Zvolenského komitátu z prvých decénií 14. storočia. Jednolodový kostol,

s rovným trámovým stropom a pravouhlou kvadratickou apsidou – presbytériom s rovným záverom, prešiel viacerými stavebnými úpravami. V prvej, gotickej stavebnej fáze z roku 1310 bolo postavené presbytérium zaklenuté na štvorcovom pôdoryse jedným poľom gotickej krížovej rebrovej klenby, a k nemu pripojenou podobnou štvorcovou sakristiou na severnej strane, s takmer identickým zaklenutím. Kostol má dva

historicky nadväzujúce portály. Pôvodne sa doň vstupovalo cez úzky, južný gotický portál s profilovaným lomeným oblúkom zo začiatku 14. storočia. V tympanóne má fragment maľby Panny Márie s Ježiškom na rukách a adorujúcimi anjeli po stranách z roku 1415. Dnes je používaný len výnimočne. Mladší, západný sedlový portál zo začiatku 16. storočia je neskorogotický s ranorenesančnými prvkami, keďže pravouhlé ostenie lemujú rozoklané pruhy gotickej profilácie. V strede nad portálom, na horizontálnej časti ostenia, je pavéza – erbový štít s dvomi prekríženými baníckymi nástrojmi, železkom a kladivom. Z lode sa do presbytéria prechádza cez široký lomený víťazný oblúk s odsadenými špaletami, s profilovanou kamennou rímsou. Na konci 15. storočia, okolo roku 1490, bola k severnej stene lode sekundárne pristavaná neskorogotická kaplnka s rovným dreveným stropom a postranné osárium – kostnica. Vznikla v šírke sakristie a oba objekty, oddelené od seba priečkou, boli pristavané ku sakristii tak, že majú identický severný múr. Kaplnka, ktorá bola finalizovaná až v roku 1512 výstavbou samostatného oltára, je spojená s lodou širokým priechodom s polkruhovým oblúkom. Od roku 1764 je v kaplnke položený náhrobný kameň grófkyy Anny Márie Eszterházy, druhej manželky Jána III. Urbányiho, zvolenského zastupujúceho podžupana v rokoch 1764 – 1782. Bola sestrou Štefana VII. Eszterházyho, majiteľa hradných

panstiev Zvolen a Dobrá Niva. Zomrela 25. augusta 1764 v kaštieli v Dúbravici. V tomto roku prebehla aj renovácia kostola, čo potvrdzuje chronogram v maľovanej kartuši nad vstupom do severnej kaplnky: MDCCLVVIII. Celá sakrálna stavba aj s areálom boli pravdepodobne v období tureckých nájazdov v 17. storočí obohané fortifikáciou – hradbovým múrom so strieľňami. Múr bol deštruovaný v roku 1805. Z pôvodného opevnenia sa zachovalo len torzo vo východnej časti areálu.

Baroková podoba kostola z 2. polovice 18. storočia, pohľad na J-Z stranu so žobráčňou a zvonnicou z roku 1810 na pôvodnom mieste pred západným portálom. Fotografia: N_4243_1 - N_4243_1.

Baroková podoba kostola z 2. polovice 18. storočia, pohľad na S-V stranu s vežičkou – lucernou nad presbytériom. Fotografia: N_4244_1 - N_4244_1.

¹ Žembera, J.: Stavebno-historický vývoj kostola. In Pecník, M. a kol.: *Kostol sv. Františka Serafínskeho v Ponikách*. 2024, s. 25.

² Žembera, J.: Stavebno-historický vývoj kostola. In Pecník, M. a kol.: *Kostol sv. Františka Serafínskeho v Ponikách*. 2024, s. 26 – 27.

³ Žembera, J.: Stavebno-historický vývoj kostola. In Pecník, M. a kol.: *Kostol sv. Františka Serafínskeho v Ponikách*. 2024, s. 25.

Rímskokatolícky kostol sa stal niekoľkokrát dočasne evanjelickým a. v. (1540/1544, 1705 – 1709), medzitým za Leopolda I. zasa katolíckym (1673), aby sa nakoniec definitívne vrátil pod správu rímskokatolíckej cirkvi (1709), ktorá realizovala ďalšie úpravy, prestavby a renovácie. Výrazná, dominantná a určujúca bola homogénna, jednoliata baroková podoba po komplexnej architektonicko-umeleckej rekonštrukcii a prestavbe lode, kaplnky a sakristie v druhej polovici 18. storočia (1752/1758, 1764, 1778). V tomto duchu sa robili úpravy aj neskôr (1810, 1822, 1895). Hneď pri prvej prestavbe a renovácii (1752) bola po odstránení dreveného gotického chóru do priestoru lode vstavaná valená lunetová klenba, dosadajúca na šesť pilierov. V čase reštaurátorského výskumu a plošného odkrytia stredovekých malieb v polovici 70. rokov 20. storočia bola bočná kaplnka ešte zaklenutá pruskou plackou. Na západnej strane bola kružta – chór s organom, v interiéri pribudol barokový mobiliár: kazateľnica, spovednica, sochárska výzdoba, závesné obrazy, hlavný oltár v presbytériu aj bočný oltár na severnej strane lode, liturgický riad a loď bola zaklenutá uvedenou valenou klenbou s lunetami so súdobými freskami. Tým sa časť gotického muriva dostala do priestoru nad klenbou, kde pracovníci Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody a Československej akadémie vied pri prieskume, 7. septembra 1961, objavili stredoveké nástenné malby. Komplexná renovácia kostola, vrátane reštaurovania malieb, sa začala o desať rokov neskôr (1971) a skončila po vyše dvadsiatich rokoch (1992). Môžeme už len ľutovať, aj vzhľadom na rýchly vedecko-technický rozvoj umožňujúci šetrnejší prístup k pamiatkam, že súdobý preferovaný a rozšírený puristický spôsob reštaurovania na najstaršiu štyľovú vrstvu v poslednej tretine 20. storočia odkryl gotickú malbu, otvoril „tretí oriešok s najkrajšími šatami“ a nenechal ho, síce skrytý, ale zakonzervovaný pre nasledujúce generácie barokovou vrstvou s ucelenou výpovednou hodnotou. Tá by gotický klenot nielen chránila, ale vypovedala by o dobe, popri stredoveku najviac nábožensky exaltovanej. Dnes barokovú podobu kostola máme zachovanú a môžeme ju vidieť len na čiernobielych fotografiách v Archíve Pamiatkového úradu SR, Archíve Krajského pamiatkového úradu Banská Bystrica a Štátnom archíve v Banskej Bystrici, a tiež v diplomových prácach vtedajších študentov Katedry reštaurovania Vysoké školy výtvarných umení (VŠVU) v Bratislave. Umelec však mení a statika mení. Informácie o statických poruchách nachádzame už vo farskej kronike v Ponikách v roku 1932 a v roku 1935 v korešpondencii miestneho farára, Jozefa Jekkela, so Štátnym pamiatkovým úradom v Bratislave. Potreba komplexnej rekonštrukcie sa ukázala byť nevyhnutnou jedno decénium po objavení malieb v roku 1961, keď došlo k pomerne rozsiahlym statickým poruchám lode kostola. Juhozápadné nárožie lode kleslo v mieste západného portálu asi o 7 cm. Bolo viditeľné postupné oddeľovanie sa severnej kaplnky, sekundárne pristavanej k lodi, ako aj praskliny na barokovej klenbe lode a na stenách. Uvedené statické poruchy boli preto hlavným podnetom na vykonanie systematického reštaurátorského výskumu kostola v rokoch 1971 – 1972, pričom od roku 1971 sa začalo aj s komplexnou obnovou kostola: reštaurátorským výskumom, zamieraním, dokumentáciou, spolu s návrhom na obnovu. V rokoch 1972 – 1975 prebiehalo plošné odkrytie fresiek, v rokoch 1975 – 1977 ich statické zabezpečenie, ktoré pokračovalo obnovou fasád podľa schváleného návrhu (1976 – 1979) s následným postupným reštaurovaním interiéru (1980 – 1992). Reštaurátorský výskum aj samotné reštaurovanie monumentálnych nástenných malieb realizovali študenti Katedry reštaurovania VŠVU v Bratislave pod vedením profesora Vladimíra Uradníčka. Mimoriadne náročné, a preto dlhotrvajúce reštaurovanie interiéru dokončili v roku 1992, a nakoniec v roku 1993 bol ešte odborným reštaurátorským zásahom ošetrený, revitalizovaný do súčasnej reprezentatívnej podoby, predtým už reštaurovaný neskorogotický oltár z roku 1512. V tom čase už bol hlavným oltárom, umiestneným v presbytériu. Popri vývoji nástenných malieb je vývoj oltárnej architektúry mimoriadne zaujímavý a dôležitý pre dejiny kostola.

Juraj Žembera, Stredoslovenské múzeum

Na počiatku bolo slovo...

Prepáčte mi, že začínam citáciou zo slávneho Predslovu z Biblie, ale vidím akúsi osudovú paralelu medzi oným biblickým a reálnym. Minulý rok 2024 bol rokom, kedy sme si pripomínali 150. výročie narodenia Jozefa Gregora Tajovského a zároveň bol Maticou slovenskou vyhlásený za Rok ženy v slovenskom národnom obrodení. Aj týmto skutočnostiam bola v MO MS Banská Bystrica prispôsobená jeho činnosť v podobe prednášok na uvedené témy. Ponúkla som prednášku na aktuálnu tému – *Gregorovi v Nadlaku očami Dagmar Márie Anoca*.

Dolnozemske pece využívajúce na vykurovanie kukuričné šúpolie

Dosiahla som symbiózu oboch atribútov roku 2024 – Jozefa Gregora Tajovského a prvej slovenskej feministky, jeho manželky Hany Gregorovej, očami najvýznamnejšej literárnej kritičky, spisovateľky, autorky slovenských učebníc na Dolnej zemi, docentky slovakistiky na Bukureštskej univerzite, rodáčky z Nadlaku, dcéry prvých profesorov budúceho Lícea Jozefa Gregora Tajovského v Nadlaku, doc. PhDr. Dagmar Márie Anoca (1951 – 2022).

Dagmar Mária Anoca bola všestrannou tvorivou osobnosťou. Jej tvorivou doménou bola poézia, próza, literatúra pre deti, prekladateľská činnosť, literárna kritika, teória a literárna história, lingvistika. V každej z uvedených oblastí dosiahla pozoruhodné úspechy, v každej má svojrázny hlas, tak v kontexte slovenskej literatúry v Rumunsku, ako aj v širšom kontexte slovenskej dolnozemskej literatúry.

S Dáškou Anoca sme mali veľa spoločného. Najprv spoločné študijné časy v 70. rokoch na FiF UK v Bratislave, a neskôr nás osudovo spojil Jozef Gregor Tajovský. Mňa blízkosťou jeho rodiska (najprv Banská Bystrica a nakoniec samotný Tajov sa mi stal osudným) a Dagmar svojím rodiskom a pobytom Gregorovcov v Nadlaku. Vedeli sme obe o ňom neúrekom! Jej profil bol zároveň súčasťou môjho konferenčného príspevku *Dolnozemske mamovky* – nositeľky slovenskosti.

Pokračovanie na strane 10

Na počiatku bolo slovo...

Pokračovanie zo strany 9

Jej prastarý otec (z matkinej strany), Pavel Suchanský, pomáhal Tajovskému s prácou bankového úradníka, keď pôsobil v Ludovej banke v Nadlaku (1904 – 1910). Spolu s ním bežne podpísavali zmenky chudobným ľuďom, ako o tom písal vo svojich prázach. Treba otvorene povedať, že Tajovský nemal vzťah k tejto práci. Jeho doménou bolo aj v Nadlaku sledovanie života tunajších ľudí, hlavne chudobných. Napríklad odtiaľ pochádza aj mamka Pöstková či Pálčikovci a iní.

Pavel Suchanský mal početnú rodinu, žilo mu osem detí, preto sa v dome stretalo veľa ľudí. Na domáce oslavy býval pozvaný aj Tajovský, a v duchu svojich osvetových a národných ideálov, začal pôsobiť s manželkou Hanou aj na rodinu Pavla Suchanského.

Raz som sa spýtala Dášky, *aký bol Tajovský človek očami jej prastarého otca a ostatných Nadlačanov? Mal pozitívny vplyv na tunajších?*

Neviem, čo si mohol myslieť môj prastarý otec o Tajovskom, ale keď sa tak dodatočne zamýšľam, myslím si, že ho pokladal za dobrého chlapa, takmer za pajtáša. Veď ako inak by ho vzal na polovačku... Musel mať v ňom veľkú dôveru, zrejme najmä po Tajovského sobášoch s Hanou Gregorovou, keď sa dal presvedčiť, aby dovolil svojej najstaršej dcére Eržike hrať divadlo! Vystupovať v prvom divadelnom predstavení v Nadlaku, veď to muselo byť revolučné rozhodnutie... Rodinná legenda hovorí, že sa prastarý otec národne uvedomil pod vplyvom Tajovského. Napokon, tak akosi vyznieva aj besednica venovaná Pavlovi Suchanskému. Pre moju starú matku, dcéru Pavla Suchanského, bol Tajovský veľkým vzorom, pretože jej daroval veľa kníh, pretože aj s manželkou rozširovali tlač, získavali predplatníkov. Aj v politike sa prejavil jeho vplyv. Hoci sa nikde nezmiňuje o Rumunoch, čo je pozoruhodné, však si musel uvedomiť multikultúrnosť prostredia, spomína ich, len pokiaľ ide o voľby.

Neviem, ako prijímali iní Tajovského osobnosť a činnosť. Nesmieme zabúdať, že združujúca väčšina Slovákov v Nadlaku bola evanjelického vierovyznania. Predsedom Nadlackej ľudovej banky (založenej 1903) bol evanjelický farár s národnými snaženiami a iniciatívami, a nemáme konkrétnejšie správy, ako sa to všetko zladovalo. Aj v Slovenskom ľudovom kruhu, ako spolku čitateľského a vzdelávacieho (1904), kde sa pod vplyvom Tajovského a priateľov, ktorí porozumeli jeho snahám, začali kultúrne aktivity, nadvicuovanie spevokolu atď. bolo to rovnako.

Tieto a podobné slová boli alfou a omegou mojej minulo-ročnej prednášky. Poslucháčov z radov bansko-bystrických seniorov Klubu Lipa pri MO MS BB, Jednoty dôchodcov Slovenska I. a II., a neskôr aj členov ZPB z Detvy oslovil natoľko, že sa rozhodli všetko vidieť vis a vis, na vlastné oči.

Navyše, rok 2025 vyhlásila Matica slovenská za Rok Slovákov žijúcich v zahraničí. Teda prednášková činnosť MO MS BB sa od januára venovala témam migračných vln Slovákov a osídľovaniu nových území vo svete. Prvou témou bolo osídľovanie tzv. Dolnej zeme (Alföld) v rámci Rakúsko-Uhorska, dnešného Maďarska, Rumunska, srbskej a časti chorvátskej Vojvodiny.

Pod pojmom *Dolná zem* rozumieme, v širšom zmysle slova, rozsiahle územie uhorských stolíc (po roku 1848 žúp), južne od hraníc dnešného slovenského štátu, a v užšom zmysle slova územia na juh od pomyselných čiar Budapešť – Miškovec – Nové Mesto pod Siatrom. Novosadlíkov v danej oblasti označujeme pojmom dolnozemskej Slováci, Dolnozemci, ktorý je od konca 18. storočia identifikačným pojmom. K prednáškovej aktivite ma priviedli hlavne naši politici či novinári, ktorí sa vedia neuveriteľne čudovať, že na príchode do Vojvodiny, Maďarska, Rumunska, Chorvátska či na Ukrajinu narazili na Slovákov, ktorí dokonca ešte aj komunikujú po slovensky.

Neuvedomujú si, že sa môžu *domáci* cítiť urazení! Kde boli doteraz? Všetci oni tu žijú už viac ako 200 rokov, alebo dokonca niektorí aj vyše 300 rokov, v cudzom svete! Tak, ak sa rozhodneme navštíviť slovenské zahraničie, tak musíme byť vedomostne pripravení na migračnú históriu, spoznať historické osobnosti, dejiny vzdelanosti, vedeckých inštitúcií v jednotlivých nových krajinách, atď.

Takto erudovaní sme sa v MO MS nakoniec rozhodli, že podnikneme cestu za Slovákami na Dolnú zem v rámci Roka Slovákov žijúcich v zahraničí v dňoch 12. – 15. mája 2025 pod názvom *Po stopách cesty Slovákov na Dolnú zem*.

Najprv boli obavy či naplníme v autobuse 50 miest. Div sa svete, záujemcov bolo ešte aj viac. Piaty ostali iba náhradníkmi. Cieľom môjho snaženia bolo ponúknuť historický exkurz na územia osídľované Slovákami v toku 18. a 19. storočia, do nových sídiel na Dolnej zemi, ich vývinu a rastu do dnešných dní. Dôraz som sa snažila klásť na obraz postavenia Dolnozemcov, od jednoduchosť po intelektuálny vývin, obraz vzdelancov, ktorí nikdy nezabudli na svoju prvobytnú úlohu – nieť a šíriť tradície slovenskosti. Preto učiteľov a kňazov pomenúvam ako šľachtu ducha, keď sme už nemali tú pravú.

Podčiarknime, že Slováci nielen kolonizovali nové územia svojho pána (ako bol barón Juraj Harruckern, Černojevičovci a Stratimirovičovci), ale priniesli tam aj pridanú hodnotu. Patrila sem výroba pálených tehál, stavanie murovaných domov, chov včiel, spracovanie medu, dovoz agátov či pestovanie papriky, ktorá následne viedla k výrobe domácich klobás, kde čierne korenie nahradila práve táto nová plodina – červená paprika mletá v kamennom mlyne. Otec a syn – evanjelickí kňazi – Samuelovia Tešedíkovci dokázali močaristú krajinu zmeniť na úrodnú černoziem a spleť kanálov na zásobu vlahy, chov rýb. Postavili najväčšie kostoly v strednej Európe, ak nie v celej – slovenské evanjelické: dva v Békešskej Cabe, v Slovenskom Komlóši, v Sarvaši. Veľkostíou v ničom nezaostáva ani Slovenský evanjelický kostol v Nadlaku.

Účastníci všetky tieto reality videli na vlastné oči. Spoznali súčasne významné osobnosti spolkového, teda spoločenského, vzdelávacieho, vedeckého a kultúrneho života. Všetci sú profesijne učiteľmi. Uvedená činnosť je iba ich pridanou hodnotou. Pre nich nekončí práca posledným zvonením v školách, či materských, základných alebo stredných. Im zvoní na ďalšie zmysluplné aktivity. Ani vyslaným učiteľom zo Slovenska nekončí práca vyučovaním. Stávajú sa ambasádormi slovenskosti.

Aj celoživotné vzdelávanie vo svojej profesii kladú na vysoký piedestal. Najviac sa pozitívne a s úctou spomínala ich účasť na kurzoch Metodického centra UMB pre Slovákov žijúcich v zahraničí a podakovania za pomoc pri naplnení didaktických a metodických postupov vo všetkých predmetoch, na všetkých stupňoch škôl s vyučovacím jazykom slovenským v zahraničí. Boli vďační za praktickú časť kurzov, za prax v bansko-bystrických školách, ktorá ich posunula v profesii ďalej. Nezabudnuteľné boli pre nich tvorivé dielne v oblasti umeleckého prednesu, ľudových remesiel (motívacia pretrváva dodnes), ľudového tanca, ochotníckeho divadla.

Spomínali s láskou aj na vyslaných učiteľov na ich školách, pôvodom z Banskej Bystrice, ktorí venovali svoj voľný čas aj mapovaniu histórie prostredníctvom pomníkov na tamojších cintorínoch, z čoho postupne vznikali erudované knižné diela aj o tamojších osobnostiach. Prejavili svoju lásku a nekonečný obdiv práve k nášmu mestu, k perle Pohronia. Jedným slovom si zamilovali Banskú Bystricu. Lahodilo to našim úšiam...

Počas celého pobytu sa skloňovali medzi učiteľmi dolnozemskej škôl štyri mená: prof. PaedDr. Mirko Kmeť, PhD., Mgr. Anita Murgašová, Mgr. Art. Martin Urban, PhD. a prof. PhDr. Katarína Chovanová, PhD. Všetko Banskobystričania z Univerzity Mateja Bela. Je to veľká česť a prejav uznania!

Prekvapenie v evanjelickej časti nadlackého cintorína hrob nášho bansko-bystrického rodáka, dieťaťa meruôsmych rokov, Pavla Veselského. Kto bol Pavol Veselský? Najväčší pilier slovenskosti a kultúry nielen medzi Pitvarošanmi, ale celej Dolnej zeme. Syn bansko-bystrického obuvníka Pavla Veselského a Zuzany, rodenej Scheerovej. O ňom viac nabadúce.

Pritomní účastníci exkurzie sa počas stretnutia s vedením Demokratického zväzu Slovákov žijúcich v Rumunsku, pod vedením prvého podpredsedu Mgr. Pavla Hlásznika a čestného predsedu Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku (KVŠIK), Ivana Michala Ambruša, najväčšieho dolnozemskej básnika, Mgr. Ľudmily Somrákovej, súčasnej predsedníčky KVSÍK a župnej školskej inšpektorky a Dušana Somráka, riaditeľa Lycea JGT, dozvedeli aj o ďalších vedeckých organizáciách v Nadlaku s pôsobnosťou na celej Dolnej zemi.

Tie udeľujú aj najvyššie dolnozemskej ocenenia v oblasti kultúry, v oblasti literárnej činnosti, v oblasti vzdelávania. Nositeľom Ceny Ondreja Štefanku za literárnu činnosť je aj prof. Kmeť. Prvou nositeľkou Ceny Samuela Tešedíka za celoživotné dielo,

Hrob banskobystrického rodáka Pavla Veselského

ktorým sa vytvoril významný príspevok trvalej hodnoty pre rozvoj slovenskej vzdelanosti v zahraničí, sa v roku 2012 stala Mgr. Anita Murgašová.

Z Nadlaku sme hviezdicovo putovali do približne 60 km vzdialenej Békešskej Čaby a nakoniec cestou domov na Slovensko, sme sa zastavili v maďarskom Sarvaši. V Békešskej Čabe nás pred Domom slovenskej kultúry privítal v centre Békešskej župy Mgr. Bence Púski-Liker, predseda Čabianskej slovenskej samosprávy. Je príslušníkom novej najmladšej generácie spolkových činiteľov, absolvent nitrianskej Univerzity Konštantína Filozofa, ktorú Slováci žijúci v Békešskej Čabe potrebujú ako soľ. História jeho rodného mesta mu nie je cudzia.

Békešská Čaba bola na konci 19. a na začiatku 20. storočia, ešte pred Veľkou vojnou, najslovenskejším mestom v Rakúsko-Uhorsku. Mala najviac slovenských obyvateľov, čo nemali ani také mestá na Slovensku, akými bola Banská Bystrica, Bratislava, Zvolen a pod. Pri sčítaní ľudu v roku 1857 napočítali v tomto rozrastajúcom sa meste 26 705 obyvateľov, z toho 20 671 Slovákov (77,20 %). Kým sa Čaba nestala mestom, vyslúžila si epitetony *Najväčšia dedina Európy* a *Sion slovenských evanjelikov v Uhorsku*, a navyše ju Ján Kollár, počas svojej cesty do Čaby a okolia, nazval *slovenskou Palestínou*.

V časoch silnejúceho pomadařčovania, a napriek štatistickej manipulácii pri sčítaní ľudu, v roku 1920 mali Slováci z celkového počtu obyvateľov Békešskej Čaby ešte väčšinu, s počtom 24 710 (52,98 %) osôb a Maďari 21 407 (45,90 %). Ale pri prihlasovaní sa k vierovyznaniu v tom istom roku tu napočítali 29 725 evanjelikov (63,79 %), a keďže v tom čase boli v meste evanjelikmi výlučne Slováci, to potom potvrdzuje aj to, že *tu vtedy žilo tridsaťtisíc pôvodných Slovákov*. Sarvaš (szarvas – jeleň) má hneď niekoľko atribútov: mesto Tešedíkovcov, mesto sliviek, mesto Milana Rastislava Štefánika, mesto kanálov a rýb v nich....

Ako prvý osadník v Sarvaši sa spomína, v roku 1722, Valentík Pál (Pavoll Valentík) z Ostrej Lúky. V roku 1780 založil Samuel Tešedík ml. v Sarvaši prvú poľnohospodársku školu v Európe, praktický hospodársky inštitút, ktorého cieľom bolo hospodárske a kultúrne povznesenie roľníckeho ľudu. V starej budove školy sa dnes nachádza Tešedíkovo múzeum a stála expozícia histórie mesta. V rokoch 1894 – 1898 na Evanjelickom lýceu v Sarvaši študoval a zmaturoval Milan Rastislav Štefánik.

Ku starému sarvaškému evanjelickému kostolu, ktorého stavba sa spája so Samuelom Tešedíkom st. treba uviesť, že poslednou, po slovensky odbavujúcou bohoslužby, bola miestna rodáčka, legendárna *Alžbeta Nobíková* (1940 – 2021), ktorej odchodom do večnosti hrozí zánik slovenského slova v kostole v Sarvaši.

Teší ma, ak sa podarilo exkurziou prezentovať ucelený obraz dolnozemskeho sveta prostredníctvom Banskobystričanov v Banskej Bystrici a jej okolí na jednej strane, a na druhej strane, že Banskobystričania mohli prispieť troškou *do vedomostného mlyna* duchovnými darčekom v podobe detskej literatúry od vlastných vnúchat účastníkov, artefaktami v podobe darovaných kníh od 770-ročného mesta Banská Bystrica, monografiou *Tajov a Jabříková* z 530-ročného rodiska Jozefa Gregora Tajovského z Tajova, suvenírmi z MO MS BB a rôznymi publikáciami o a z Banskej Bystrice na Dolnej zemi.

V roku 1995, keď som nastúpila na post vtedy ešte vedúcej MC UMB pre Slovákov žijúcich v zahraničí, som snívala, že z Banskej Bystrice sa raz stane *mekka* slovenského zahraničia, že Bystričania budú známi života Slovákov v zahraničí viac ako iní. Aby už nikdy nemuseli dolnozemskej básnici smútiť nad ich zaradením medzi *druhotných druhoradých* Slovákov! Aj biblický otec prijal späť svojho márnotravného syna. A oni nie sú márnotravní, oni sú v mnohých prípadoch deťmi tých istých slovenských prastarých matiek a prastarých otcov, len o tom nevieme.

Kameň osadený v Békešskej Čabe na mieste, kde zastali prvé štyri vozy v roku 1718 s prvými Slovákami

Snáď ešte nie je neskoro, aby sa tak stalo! Chcem sa všetkým Dolnozemocom poďakovať za náš úspešný zájazd na Dolnú zem. Aj keď mali pracovných povinností neúrekom, dokázali sa nám v plnej miere venovať. To si hlboko vážime. Účastníci sú nadšení z ich starostlivosti a vyslovujú obdiv a uznanie nad tým, čo robia pre slovenskú identitu v cudzom svete. Je to na Nobelovu cenu!

Želáme im, aby ostali navždy verní svojim zásadám. Som rada, že som mohla účastníkom priblížiť ich každodenný život – osobný aj pracovný. Prekročili naše očakávania.

Osobne som rada, že mi Pán Boh ešte doprial silu ich znovu stretnúť a aspoň na chvíľu medzi nimi pobudnúť. Budem z toho žiť, z vnútornej sily, ktorú do mňa vždy vlievali, aspoň pol roka. Teší ma, že som spoznala nových mladých Dolnozemocov, pokračovateľov slovenskosti. Želám im veľa trpezlivosti a aj trochu odvahy.

Ak som na začiatku konštatovala, že na počiatku bolo slovo, prednáška, potom sa zmenilo na synonymum komunikácia. Komunikácia s priateľmi, komunikácia s krajanmi. Nech ona komunikácia pretrváva aj naďalej. Medzi novými priateľmi, medzi dobrými ľuďmi, ktorých sme pojali medzi svojich.

Mgr. Anita Murgašová

100 rokov od stavby mostu

V tomto roku je to už sto rokov, čo starý drevený most k malej železničnej stanici nahradil most nový betónový. Autorom projektu bol významný slovenský architekt, predstaviteľ funkcionizmu a rodák zo Slovenskej Ľupče, Emil Belluš. Projekt mostu vznikol ešte počas jeho vysokoškolských štúdií v roku 1922. K samotnej realizácii došlo v rokoch 1924 – 1925 a bol to jeho prvý realizovaný projekt. Most bol zničený počas II. svetovej vojny v roku 1944. Aspoň na krátko sa tak stretli v tesnej blízkosti dve stavby od tohto významného architekta. A to Národný dom (základný kameň položený 19. 6. 1927, dokončený v roku 1929), a už spomínaný betónový most. Pôvodný zničený most bol v 60. rokoch 20. storočia nahradený novým, ktorý sa až nápadne podobal na Bellušov most. Práve preto o to viac zamrzí, že most, ktorý nám pripomína Emila Belluša, ma byť zbúraný. Ak by sa v rámci komplexnej rekonštrukcie súčasné náročné lampy nahradili pôvodnými, rovnako tak aj zábradlie, most by sa takmer priblížil pôvodnému vzhľadu. Určite by to bola dôstojnejšia pripomienka stého výročia postavenia betónového mostu. A rovnako tak mrzí aj dvojitý prístup k Bellušovej práci. Na jednej strane nám hlboko leží na srdci osud Národného domu a na strane druhej... A na záver dva príklady z Česka, že keď sa chce, tak sa dá. Obnova cestného mostu Dr. Miroslava Tyrša v Jaroměři:

<https://www.npu.cz/cs/opravujete-pamatku/inspirujete-se/44659-obnova-silnicniho-mostu-dr-miroslava-tyrse-v-jaromeri>

Pôvodný most pri vtedajšej železničnej stanici Sv. Jána, ktorý navrhoval architekt Emil Belluš, fotografia vznikla krátko po jeho otvorení v roku 1929.

A ak sa v Prahe, ktorá je zapísaná v zozname UNESCO, kde platia oveľa prísnejšie pravidlá, mohol na Staromestskom námestí obnoviť pred vyše sto rokmi zničený Morový stĺp, tak prečo by sa v Banskej Bystrici nemohol obnoviť most od Emila Belluša, ktorý okrem iného je aj autorom takých významných stavieb, ako je Kolonádový most cez rieku Váh v Piešťanoch, vodojem v Trnave, budova Slovenskej národnej banky v Bratislave (dnes budova Generálnej prokuratúry) a tiež aj budova sporiteľne v Banskej Bystrici na Nám. Š. Moyzesa. Potom sa nečudujme, že turistický ruch u nás ja na takej nízkej úrovni.

Andrej Predajniansky
(redakčne bez zásahov a opráv)

Ondrejská poštová stanica

Pokračovanie zo strany 1

Podľa zachovanej tradície sa prvá poštová stanica vo Svätom Ondreji nad Hronom mohla nachádzať v tzv. Dome u Kvietkov, kde sa podľa tradície pripravovali kone a poskytoval sa nocľah, čo bolo nevyhnutnosťou pre pöcestných. Aj Gustáv Zechenter-Laskomerský opisuje „náročnú“ cestu dostavníkom z Brezna do Banskej Bystrice a podľa všetkého sa tu zastavil spoločne s Boženou Němcovou. *Breznianska poštárska príležitosť nebola síce herská, ale tá zo Sv. Ondreja do Banskej Bystrice už bola veru mučidlom. Sedliisko pre nás dvoch bolo úplne valcovité, a tak pri potriasaní na hrbolovitej ceste nás na tom valci krútilo; zavše ujšek bol hore nohami a hlavou na poštárskej láde, zavše ja, a zavše sme obidvaja naraz kopytá otáčali do blankytu nebies – ale na ten čas zatiahnutého škaredou vlhkou hmlou. Keď sme po vrúcich modlitbách o vyslobodenie došli potlčení do Banskej Bystrice, po kúsku sme sa zhladúvali, či z nás neostali medzi balíkmi roztratené črepy. A za toto utešené hundanie sa ešte platiť muselo!*

Z archívnych zdrojov ešte vieme, že listy sem nosil a zberal istý Jozef Vágner (Josephus Vagner), ktorý mal funkciu Litterarum Collectores a ďalej je už všetko v rovine dohadov. Aj keď sú informácie, ktoré sa dodnes medzi obyvateľmi tradujú logické, žiaľ, zatiaľ neexistuje žiadny verifikovateľný dôkaz, že to tak aj skutočne bolo. Jozef Vágner sa uvádza, ako Litterarum Collectores len v rokoch 1843 až 1845 a potom až do roku 1863 existuje len informačné vákuum. Ako a kde fungovala poštová stanica? Kto ju viedol, kto tam pracoval? To sú zatiaľ otázky, na ktoré odpoveď nepoznáme.

Až v roku 1863 je uvedený, ako Litterarum Collector József Grünner, ale roku 1873 je už uvedený, ako poštmajster, ale chaos a záhady tu nekončia. Z dobových dokumentov sa dozvedáme, že v roku 1875 je úrad neobsadený, ďalej až do roku 1878 údaje chýbajú. Trochu iná situácia je s údajmi v poštových vestníkoch. Poštový vestník zo dňa 25. júla 1875 uvádza, že na miesto poštmajstra bol ustanovený Jozef Ferček (Fercsek József). Už v nasledujúcom roku, dňa 30. júla 1876 ale vyšiel vestník, v ktorom je zas uvedené menovanie Františka Hufnágela (Hufnagel Ferencz) za poštmajstra. Situácia sa v tomto období začína komplikovať. Poradové ročenky uvádzajú ešte aj v roku 1879 ako poštmajstra Františka Hufnágela, lenže miestne noviny Besztercebánya és vidéke v tom istom roku uvádzajú: *Budapešťianske m. k. riaditeľstvo pôšt a telegrafov vymenovalo Prisku Klauzovú vydavateľku pošty a telegrafov, zástupkyňu poštmajstra, za poštmajstruú vo Sv. Ondreji. A aby toho nebolo dosť, tak už v nasledujúcom roku poštový vestník zo dňa 17. apríla 1880 uvádza, že za nového poštmajstra bol vymenovaný Jozef Sebastian (Sebestyén, József).*

Pristavme sa krátko pri Priske Klausovej, ktorá je uvedená aj v knihe dedičných poštarov a prenajímateľov, čo znamenalo, že musela mať v tom čase minimálne prenajatý poštový regál. Vďaka tomuto záznamu poznáme aj jej tvár, nakoľko sa zachovala jej fotografia. Koľko záhad a nejasností okolo jednej poštovej stanice...

Richard R. Senček

MESTO BANSKÁ BYSTRICA
REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU

Podporte Bystrický Permon!

IBAN SK841100000002942045367 var. symb. 12

Bez vás to nepôjde!

Vydavateľ a adresa redakcie: OZ Diversitas Culturae; Tr. SNP 7/1777; 97401 Banská Bystrica; IČO 51044536, Vychádza štvrťročne; Šéfredaktor: PhDr. RNDr. Richard R. Senček, PhD. Výkonná redaktorka: Anna Senčeková & Samuel; Čestný šéfredaktor: Ing. Pavel Gender; Redakčná rada: Ján Baláz; Mgr. Jozef Ďuriančík; Ing. Július Burkovský; Mgr. Eva Furdíková; PhDr. Filip Glocko; PaedDr. Bohuslava Hrončeková-Gregorová, PhD.; doc. PaedDr. Pavel Hronček, PhD.; Jazykový korektor: Ing. Eva Hurtišová, PhD.; Distribútor: TOPPRES

Webové sídlo vydavateľa: www.dicu.sk; Webové sídlo časopisu: www.permonrevue.sk; Štatút časopisu zverejnený: <https://www.permonrevue.sk/wp-content/uploads/2020/11/Statut-Bystrickeho-Permona.pdf>; ISSN pre tlačenu verziu: 2585-9420; ISSN pre elektronickú verziu: 2729-7977; Registračné číslo: OÚ-OPT-1/2003. EV 5980/21. Elektronická verzia a archív čísel je dostupná na internete: <https://www.permonrevue.sk/archiv-ciseli>; Facebook: <https://www.facebook.com/Bystrick%C3%BD-Permon-209485485741711>. Uzavierky jednotlivých čísel: 15. februára; 15. mája; 15. augusta a 15. novembra.

Creative Commons: